

10. В.Г. Яроцкий. Финансовое право. Лекции, читанные в Военно-Юридической Академии. СПб. Типо-Литография А.М. Станкевич. 1898. С.188.
11. В.Г. Яроцкий. Там же. С.186.
12. Кучеров И.И. Теория налогов и сборов (Правовые аспекты): Монография. – М.: ЗАО «ЮрИнфоР». 2009. С.95.
13. Финансовое право: учебник/ отв.редактор – С.В.Запольский. – 2-е издание, исправленное и дополненное. – М.: Юридическая фирма «Контракт»: Волтерс Клувер, 2011. С.458.
14. Иванов Ю.Б., Крисоватий А.І., Десятнюк О.М. Податкова система. Підручник. – К.: Атіка, 2006. С.59.
15. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права : в 6 т. / Н. П. Кучерявенко. — Х. : Легас ; Право, 2005. — Т. III: Ученье о налоге. — С.127.
16. Д. Гетмацев, В.Форсюк, Н.Бойко «Непрямое оподаткування. Правова сутність та адміністрування»: науково-практичний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2013. С.30.
17. Березин М.Ю. Развитие системы налогообложения имущества. М.: Инфотропик Медиа, 2011. С. 426.
18. Соколов А.А. Теория налогов / А. А. Соколов. – М. : ООО "ЮрИнфоР-Пресс", 2003. – С. 102.
19. Robert W. McGee "The Philosophy of Taxation and Public Finance". Kluwer Academic Publishers, 2004. С.255.

УДК 35.084.9:629.73(045)

ЗМІСТ ПЕРСОНАЛУ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ПОВІТРЯНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Гусар О.А.,
старший викладач

Київський національний авіаційний університет

У статті досліджується частина суб'єктів повітряного права, до яких відноситься професійна група фахівців, яка здійснює свою діяльність у сфері цивільної авіації, що спрямована на забезпечення її безпеки. Законодавець у Повітряному кодексі України визначив таку групу як «авіаційний персонал». Проводиться дослідження доктринального розуміння категорій «персонал» і «авіаційний персонал».

Аналіз нормативних актів і юридичної літератури дозволяє зробити висновок про існування великої групи суб'єктів, що виконують однотипні функції з авіаційним персоналом і не відносяться до їх структури. На підставі єдності функцій авіаційного персоналу й іншого персоналу запропоновано детермінувати цю сукупність як «персонал цивільної авіації».

Обґрунтована необхідність введення в повітряне право дефініції «персонал цивільної авіації».

Ключові слова: повітряне право, Повітряний кодекс України, персонал цивільної авіації, авіаційний персонал, безпека польотів, функції персоналу цивільної авіації.

Husar O.A. / СУЩНОСТЬ ПЕРСОНАЛА ГРАЖДАНСКОЙ АВИАЦИИ В СОВРЕ-МЕННОМ ВОЗДУШНОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ / Юридический институт Национального авиационного университета, Украина

В статье исследуется часть субъектов воздушного права, к которым относится профессиональная группа специалистов, осуществляющая деятельность в сфере гражданской авиации, направленную на обеспечение её безопасности. Законодатель в Воздушном кодексе определил такую группу, как «авиационный персонал». Проводится исследование доктринального понимания категорий «персонал» и «авиационный персонал».

Анализ нормативных актов и юридической литературы позволяет сделать вывод о существовании большой группы субъектов, выполняющих однотипные функции с авиационным персоналом и не относящихся к их структуре. На основании единства функций авиационного персонала и иного персонала предложено детерминировать данную совокупность как «персонал гражданской авиации».

Обоснована необходимость введения в воздушное право дефиниции «персонал гражданской авиации».

Ключевые слова: воздушное право, Воздушный кодекс Украины, персонал гражданской авиации, авиационный персонал, безопасность полетов, функции персонала гражданской авиации.

Husar O.A / THE CONTENT OF THE CIVIL AVIATION PERSONNEL IN MODERN UKRAINIAN AIR LAW / Law Institute of the National Aviation University, Ukraine

The purpose of this article is to provide researches on part of air law subjects which include professional groups operating in the field of civil aviation aimed at ensuring its security. Achievement of aviation security is directly dependent on compliance of the relevant subjects of the legislation, branch (departmental) requirements and regulations as well as carrying out complex arrangements.

Such group as «aviation personnel» was defined by the legislator in the Air Code. Aviation personnel is persons who have undergone special training, have the appropriate certificate and conduct flight operations, aircraft maintenance, air traffic management, technical operation of ground communication activities, navigation and observation.

The article presents a study of doctrinal understanding of such categories as «staff», «aviation personnel».

Analysis of legislative instruments and legal literature permitted to make the conclusion that there is a large group of subjects performing the same types of functions as aviation personnel and which is not related to their structure. Thus, the civil aviation personnel consist of: a) aviation personnel, and b) other personnel which are ensuring the safety of civil aviation.

Correlative analysis of the functions of civil aviation and aviation personnel competence remained beyond the legislative definition and impact, as well as research out of research of scientists in administrative field. Received knowledge about the functions of other aviation personnel allow objectively declares their genetic similarity with the functions of aviation personnel. On the basis of the unity of the functions of aviation personnel and other staff we propose to determine the set of this as «civil aviation personnel».

In the opinion of the author listed set of civil aviation specialists is a specific system formation. Civil aviation personnel as the system perform its activities on similar principles throughout the civil aviation unity airspace, air legislation unity and the unity of the state regulation.

In this context there is the necessity to introduce such definition as «civil aviation staff» in air law.

Key words: Air Law, Air Code of Ukraine, the staff of civil aviation, aviation personnel, safety, civil aviation personnel functions.

У ролі системоутворюючого юридичного чинника повітряного права як соціально-правового явища виступає, по суті, Повітряний кодекс (ПК), прийнятий у 2011 р. Так, відповідно до змісту статті 3 ПК, застосовуючи методологічні положення юридико-догматичного підходу, зміст повітряного права можна викласти наступним чином: по-

вітряне право – це право фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності та відомчої підпорядкованості проводити діяльність у галузі авіації та використовувати повітряний простір України.

У суб'єктивному змісті повітряне право – це право про права, обов'язки, функції, компетенції, повноваження

суб'єктів суспільних відносин, які пов'язані з повітряним простором та здійснюють свою діяльність у цивільній авіації. З числа суб'єктів повітряного права, до яких ми відносимо фізичних і юридичних осіб, необхідно виділити професійну групу спеціалістів, функції яких адекватно співпадають з функціями цивільної авіації, домінуючою з яких виступає забезпечення безпеки авіації.

На сьогодні в повітряному праві відсутня дефініція «персонал цивільної авіації». В юридичній літературі та законодавстві про Цивільну авіацію поняття і термін «персонал цивільної авіації» не містяться. У правових наукових працях українських вчених А.С. Бичкова, С.Т. Гончарука, Н.В. Дараганової, Г.Г. Забарного, А.В. Мілашевича, Р.О. Герасимова, В.К. Гіжеського, М.Г. Ковтюха, В.І. Рижого, В.Г. Старкова, Ф.І. Скрипника, О.М. Реви, О.В. Філіппова досліджувалися окремі питання діяльності суб'єктів, що реалізують свою компетенцію у сфері використання цивільної авіації. Однак за межами їх дослідницьких інтересів залишився корелятивний аналіз функцій цивільної авіації та компетенції авіаційного персоналу з метою детермінувати і нормативно об'єктивізувати персонал цивільної авіації в самостійну системну одиницю континуум фахівців з компетенціями, які адекватно співвідносяться з функціями цивільної авіації. Тому, оскільки відсутня обґрунтована думка і визначення цього поняття, ця обставина обумовлює доцільність визначення дефініції «персонал цивільної авіації» та адміністративно-правову організацію персоналу цивільної авіації України.

Визначаючи сутність зазначеного вище поняття, звернемося до концептуальних поглядів учених і проаналізуємо його теоретичне обґрунтування через визначення таких правових категорій, як «персонал», «авіаційний персонал», що дозволить розглянути його з позиції адміністративно-правових категорій і трансформувати «персонал цивільної авіації» в науку адміністративного права і повітряного права. Така трансформація можлива для надання більш точного змісту поняття та його роз'яснення, звуження або розширення сфери його застосування з введенням у науковий обіг з відповідною семантикою. Бо, як відзначив С.С. Алексєєв, дефінітивні положення, що мають істотне значення для правильного і однорідного сприйняття закону, вносять визначеність в юридичне регулювання [1, с. 104].

Для з'ясування лексичного тлумачення терміна «персонал цивільної авіації» ми, перш за все, звертаємося до загальнотеоретичних визначень слова «персонал», яке прийшло до нас із латинської мови («persona» – особа) і означає: особовий склад установи, підприємства або частини цього складу, що складає групу, утворену з професійними чи іншими ознаками; сукупність працівників певної галузі або конкретної юридичної особи, які перебувають в організаційно-правовому зв'язку і забезпечують виконання відповідних функцій і завдань [2].

У науковій, спеціальній і популярній літературі поняття «персонал» часто вживається як синонім понять «кадри», «особовий склад».

Поняття «кадри» знайшло відображення в тлумачних словниках – С.І. Ожегова [3, с. 260] і у Великому тлумачному словнику сучасної української мови [4, с. 409]. Вони містять два варіанти визначення поняття «кадри»: 1) кадри як основний склад працівників якої-небудь організації, підприємства, установи і 2) кадри як постійний склад військових частин регулярної армії. Російсько-англійський і англо-російський словники розмежовують поняття «кадри» і «персонал». У першому слово кадри перекладається на англійську як «personnel» щодо кваліфікованих і наукових кадрів, підбору кадрів, відділу кадрів; як «cadre» – щодо військових і партійних кадрів [5, с. 230]. У другому – «cadre» перекладається на російську як термін, що позначає військові кадри, кадровий склад [6, с. 109], а «personnel» – як персонал, особовий склад, кадри (підприємства, установи) [6, с. 551].

Можна сформулювати поняття «кадри» в цивільній авіації України: це сукупність осіб, з постійним (штатним) складом органів, установ і організацій цивільної авіації, що володіють спеціальними знаннями, мають певну професійну підготовку, трудові навички і виконують на платній основі службові обов'язки в якості основної професії чи спеціальності.

У науковій літературі поряд із поняттям «кадри» широко використовується поняття «персонал». Про це у своїх працях пишуть О.М. Бандурка, В.Р. Веснін, А.В. Крушельницька і Д.П. Мельничук, Н.П.Магюхіна, В.А. Співак та інші вчені.

Слід зазначити, що більшість сучасних авторів, таких як М.П. Беяцький, С.Є. Велесько, В.Р. Веснін, П. Ройш, Ю.Л. Титаренко, В.П. Філонов, В.Д. Сущенко, А.І. Коваленко, А.В. Крушельницька, Д.П. Мельничук та інші, які пропонують визначення терміна «персонал», як правило, розуміють під ним те саме, що і «кадри», використовують дані поняття як однопорядкові, навіть формулюючи їх визначення «персонал або кадри – це ...», «кадри або персонал...», наділяючи їх, по суті, аналогічним змістом.

Нерідко використовують поняття «кадровий потенціал» в якості інтегральної оцінки персоналу, яка визначається як сукупність індивідуальних якостей окремих працівників підприємства, що відображають їх професійний та інтелектуальний рівень, і якість колективу в цілому, характеризують бажання співробітників працювати як єдине ціле, їхню ініціативу і завзятість, здатність швидко адаптуватися до зміни характеру вирішуваних завдань. Індивідуальний трудовий потенціал людини визначається, перш за все, двома основними компонентами – професійними і особистісними якостями.

Професійні якості характеризують предметну сторону, особистісно-соціальні і психофізіологічні сторони професійної діяльності. Інша думка у Т.Ю. Базарова і Б.Л. Єрьоміна, які пропонують таке визначення: «Персонал – сукупність всіх людських ресурсів, що має організація» [7, с. 414].

Дотримуючись підходу, що «персонал» є більш широким поняттям ніж «кадри», оскільки воно об'єднує як постійних, так і тимчасових працівників, предствників кваліфікованої та некваліфікованої праці, стверджуємо, що персонал цивільної авіації – це всі особи, які працюють у сфері цивільної авіації та діяльність яких спрямована на забезпечення безпечного функціонування цієї галузі.

Враховуючи той факт, що термін «персонал цивільної авіації» не використовується через відсутність науково-теоретичного обґрунтування, слід зазначити, що зараз розповсюджено і широко використовується в нормативно-правовій базі, у Повітряному кодексі [8] та в інших нормативно-правових актах, які регулюють діяльність авіації [9], в міжнародних нормативно-правових актах, зокрема в документах Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) [10] і в законодавствах інших країн [11] поняття «авіаційний персонал». Однак ці поняття не слід отожденовати.

За визначенням авіаційної енциклопедії [12], авіаційний персонал – це працівники цивільної авіації, діяльність яких безпосередньо пов'язана з її використанням. Термін «авіаційний персонал» вперше був уведений в законодавство колишнього СРСР у 1983 році. Тоді відповідно до статті 7 Повітряного кодексу (ВК) СРСР [11] було встановлено, що авіаційний персонал – це особовий склад авіаційного підприємства, організації, підрозділу, навчального закладу, що складається з авіаційних спеціалістів за професійною ознакою (ст. 32 ВК). Тобто це працівники цивільної авіації, діяльність яких безпосередньо спрямована на здійснення цілей використання цивільної авіації.

При цьому одні вчені, наприклад А.І. Котів, М.М. Вовків, дублювали положення ВК СРСР і відносили до авіаційного персоналу працівників цивільної авіації, ді-

яльність яких безпосередньо спрямована на здійснення цілей використання цивільної авіації [13], не розкриваючи сутності цього слова.

У нормативних документах України, прийнятих до 2011 року, авіаційний персонал розуміється як особовий склад авіаційного підприємства, організації, підрозділу, командно-керівний склад, що складається з авіаційних спеціалістів за професійною ознакою. Це, насамперед, Повітряний кодекс України 1993 року, а також накази спеціально уповноваженого органу виконавчої влади «Про затвердження Правил супроводження в контрольованих зонах авіапідприємств матеріальних цінностей і пасажирів» 1996 р., «Про затвердження Правил медичної сертифікації авіаційного персоналу цивільної авіації України» 2000 р., «Про затвердження Правил сертифікації аеропортів» 2004 р., «Про затвердження Інструкції про порядок перевезення зброї та боєприпасів пасажирськими рейсами авіаційного транспорту» 2005 р., «Про затвердження Положення про службу авіаційної безпеки авіаційного суб'єкта» 2005 р., «Про затвердження Правил сертифікації навчально-тренувальних центрів з підготовки персоналу з авіаційної безпеки» 2005 ., «Про затвердження Правил сертифікації служб авіаційної безпеки в Україні» 2006 р. та інші.

У літературних джерелах цього періоду до авіаційного персоналу відносили: а) працівників цивільної авіації, діяльність яких безпосередньо спрямована на здійснення цілей використання цивільної авіації [7], б) фахівців авіаційних підприємств, установ, організацій, навчальних закладів, які мають відповідну фахову підготовку та допуск до забезпечення і виконання польотів [8].

Також відзначимо, що в цілому ряді випадків поряд із терміном «авіаційний персонал» зустрічаються терміни: «авіапрацівники», «авіаційні фахівці», «працівники цивільної авіації» [9].

Прийнятий у 2011 році «Повітряний кодекс України» в п. 9 ст.1 встановив, що авіаційний персонал складається з осіб, які: а) пройшли спеціальну професійну підготовку, б) мають відповідне свідоцтво, в) здійснюють льотну експлуатацію, г) здійснюють технічне обслуговування повітряних суден, д) здійснюють організацію повітряного руху, е) здійснюють технічну експлуатацію наземних засобів зв'язку, навігації та спостереження.

Перераховані ознаки, по-перше, конкретизували сферу функціонування авіаційного персоналу, по-друге, значно її звужили порівняно з раніше діючими нормативними положеннями.

За цими ознаками детермінуються шість груп працівників сфери цивільної авіації: 1) пілот (командир) повітряного судна; 2) диспетчер управління повітряним рухом (диспетчер служби руху); 3) персонал з технічного обслуговування повітряних суден; 4) члени випробувального екіпажу; 5) член екіпажу пасажирського салону (бортпровідник); 6) диспетчер із забезпечення польотів.

Слід зазначити, що законодавець у нині діючому Повітряному кодексі до осіб авіаційного персоналу України встановив такі вимоги (ст. 49 ВК України) [8]:

– по-перше, особа, яка ставитися до авіаційного персоналу, має відповідати кваліфікаційним вимогам за професійною ознакою, станом здоров'я та мати належним чином оформлене свідоцтво згідно з авіаційними правилами України;

– по-друге, свідоцтво видається окремо на кожну спеціальність осіб авіаційного персоналу. У свідоцтві можуть вноситися відмітки про право виконання деяких функцій, передбачених іншими спеціальностями;

– по-третьє, особа авіаційного персоналу зобов'язана мати при собі свідоцтво під час провадження професійної діяльності і провадити таку діяльність відповідно до умов та обмежень, передбачених свідоцтвом.

Таким чином, весь авіаційний персонал складається

з визначених осіб – спеціалістів у галузі авіації. Дослідження застосування терміна «авіаційний спеціаліст» [11] дозволяє стверджувати, що це людина, яка пройшла спеціальну підготовку і відповідно є власником свідоцтва.

Так, у Додатку 1 Конвенції про міжнародну цивільну авіацію (ІКАО) «Стандарти і рекомендована практика видачі свідоцтв авіаційному персоналу» [10] визначено, що авіаційний персонал, якому видаються свідоцтва: а) льотний екіпаж пілот-любитель (літак); пілот комерційної авіації (літак); лінійний пілот авіакомпанії (літак); пілот-любитель (вертоліт); пілот комерційної авіації (вертоліт); лінійний пілот авіакомпанії (вертоліт); пілот-планерист; пілот вільного аеростату; бортінженер; б) інший авіаційний персонал: особи, які здійснюють технічне обслуговування повітряних суден (технік, інженер, механік); диспетчер повітряного руху; співробітник із забезпечення польотів; оператор авіаційної станції.

Тобто нормами Конвенції міжнародної цивільної авіації (ІКАО) авіаційний персонал розділений на дві групи залежно від того, у польоті або на землі особа авіаційного персоналу виконує свої професійні обов'язки. До першої групи належать особи авіаційного персоналу, які виконують основні свої функціональні обов'язки в польоті. Сюди належать як особи льотного екіпажу, як це визначено у вищезгаданому Додатку 1, так і всі інші особи екіпажу повітряного судна, наприклад бортрадист, бортоператор, бортпровідник, а також особи інспекторського та інструкторського складу, до функціональних обов'язків яких належать обов'язки щодо здійснення контролю за діяльністю осіб екіпажу повітряного судна в польоті. До цієї ж групи можуть належати й інші категорії осіб авіаційного персоналу, які виконують основні свої обов'язки в польоті (особи, які здійснюють керівництво льотно-випробувальними службами і беруть участь у досвідчених польотах як члени екіпажу повітряного судна).

До другої групи належать особи авіаційного персоналу, які виконують основні свої функціональні обов'язки на землі. Це, перш за всі, фахівці, які здійснюють регулювання й обслуговування повітряного руху; спеціалісти, які здійснюють організацію і технічне обслуговування повітряних суден, а також усі види забезпечення польотів; спеціалісти, які здійснюють забезпечення авіаційної безпеки і безпеки авіації в цілому, та інші особи. Такі особи авіаційного персоналу традиційно визначають як «авіаційний наземний персонал», або, користуючись термінологією вищезазначеного Додатку 1, – «інший авіаційний персонал».

До суб'єктів, які нормативно не детерміновані Повітряним кодексом України 2011 року як авіаційний персонал, але сприймаються працівниками цивільної авіації, діяльність яких безпосередньо пов'язана з її використанням (назвемо їх «іншим персоналом, діяльність якого безпосередньо пов'язана з використанням цивільної авіації»), належать:

1) працівники Державної авіаційної служби України – центрального органу виконавчої влади у сфері регулювання авіатранспортної діяльності, який забезпечує потреби народу України в безпечних внутрішніх і міжнародних перевезеннях;

2) працівники авіакомпаній (експлуатанти), які здійснюють внутрішні та міжнародні перевезення пасажирів;

3) працівники аеропортів, що забезпечують обслуговування пасажирів, польотів та експлуатацію повітряних суден, будівель і споруд, а також засобів забезпечення польотів;

4) працівники аеродромів, що забезпечують зліт, посадку, розміщення та обслуговування літаків;

5) працівники підприємств із технічного обслуговування і ремонту, що забезпечують льотну придатність повітряних суден та їх технічне обслуговування;

6) державні інспектори з авіаційного нагляду, що здійснюють інспектування об'єктів і суб'єктів авіаційної діяльності та контроль за виконанням ними авіаційних правил України;

7) працівники навчальних закладів (проводять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців у сфері цивільної авіації);

8) працівники підприємств-виробників авіаційної техніки в Україні, що забезпечують постачання авіаційної техніки експлуатантам і авторський нагляд за її експлуатацією;

9) працівники Національного бюро з розслідування авіаційних подій та інцидентів з цивільними повітряними суднами здійснюють технічне розслідування авіаційних подій та підготовку висновків та рекомендацій;

10) працівники Українського державного проектно-технологічного та науково-дослідного інституту цивільної авіації «Украеропроект». З вересня 1993 року «Украеропроект» має державну ліцензію України на право виконання проектно-технологічних і науково-дослідних робіт, проведення наукової і науково-технічної експертизи в галузі комплексного проектування аеропортів, розвитку наземної інфраструктури авіаційного транспорту, авіаремонтних заводів та інших об'єктів наземного забезпечення цивільної авіації;

11) працівники Державного підприємства з обслуговування повітряного руху України (Украерорух). Підприємство уповноважене державним регулюючим органом цивільної авіації (Державіаслужбою України) здійснювати аеронавігаційне обслуговування в повітряному просторі, обслуговування повітряного руху (ОПР) України та в повітряному просторі над відкритим морем. Відповідальність за ОВС покладено на Україну Міжнародною організацією цивільної авіації (ІКАО).

Аналіз функцій цих професійних груп працівників сфери цивільної авіації свідчить про їх спрямованість (прямо чи опосередковано) на забезпечення безпеки польотів.

Таким чином, персонал цивільної авіації складається з: а) авіаційного персоналу; б) іншого персоналу, що забезпечує безпеку цивільної авіації.

Важливим моментом інституалізації персоналу цивільної авіації є встановлення доказів, що перерахована сукупність його складових є специфічним системним утворенням.

Під системою прийнято розуміти сукупність елементів, які пов'язані між собою і утворюють певну цілісність, єдність. При цьому властивості цілісної системи визначаються не лише додаванням властивостей її окремих елементів, але й властивостями її структури, особливими системоутворюючими інтеграційними зв'язками.

Системна організація органів цивільної авіації нерозривно пов'язана з однорідними принципами, на яких ґрунтується здійснення діяльності усієї цивільної авіації: єдність повітряного простору, єдність повітряного законодавства, єдність державного регулювання.

Оскільки авіаційний персонал та інший персонал, що забезпечує безпеку цивільної авіації, взаємопов'язані між собою і працюють з єдиною метою – забезпечення потреб громадян і економіки країни в послугах і роботах цивільної авіації, отже, функціонування галузі можливе тільки на базі комплексного підходу до нього і загальних принципів ведення авіаційної діяльності, що об'єднують їх за спільною галузевою ознакою.

На підставі вищевикладеного всіх працівників розглядаємо як їх сукупність, яка здатна об'єднати всі компоненти в єдину цілісну систему персоналу цивільної авіації, де авіаційний персонал є одним із складових компонентів цієї системи. Звідси випливає, що «авіаційний персонал» виступає як родове поняття щодо видового поняття «персонал цивільної авіації». На цій підставі доцільно ввести в повітряне право та в авіаційно-правову сферу поняття «персонал цивільної авіації».

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. С. Право : азбука – теория – философия : опыт комплексного исследования / Алексеев С. С. – Москва : Статут, 1999. – 712 с.
2. Словарь иностранных слов: [сост. Л.О. Пустовит и др.]— К. : Доверие, 2000. – 729 с.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов / Под ред. Н.Ю. Шведовой-23-е изд., Испр. – М.: Рус. яз., 1990. – 917 с.
4. Большой толковый словарь современного украинского языка / Сост. и глав. ред. В.Т. Бусел. – М.; Ирпень: ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.
5. Русско-английский словарь: ок. 55000 слов. / Сост. О.С. Ахманова, З.С.Выгодская, Т.П. Горбунова и др.; Под общ. рук. А.И. Смирницкого. – 13-е изд., испр. и доп., под ред. О.С. Ахмановой. – М.: Рус. яз., 1985. – 768 с.
6. Мюллер В.К. Англо-русский словарь: 53000 слов. – 19-е изд. стереотип. – М.: Рус. яз., 1982. – 888 с.
7. Управление персоналом: Учебник для вузов / Под ред. Т.Ю. Базарова, Б.Л.Еремина. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 423 с.
8. Повітряний кодекс України : Закон від 19.05.2011 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 48-49. – Ст. 536.
9. Государственная программа авиационной безопасности гражданской авиации, утверждена Законом Украины от 20 февраля 2003 года №545-IV; Правила сертификации аэропортов, утвержденные приказом Госавиаслужбы от 13.06.2006 №407; Инструкция о порядке перевозки оружия и боеприпасов пассажирскими рейсами авиационного транспорта, утвержденная приказом Госавиаслужбы от 18.03.2005 №199 и др. // Internet. – <http://www.rada.gov.ua>.
10. Приложение 1 Конвенции о международной гражданской авиации "Стандарты и Рекомендуемая практика по выдаче свидетельств авиационному персоналу" (восьмое издание) // ИКАО, 1998. – С. 5-6.
11. Воздушный кодекс Российской Федерации. Принят Государственной Думой 19 февраля 1997 года // СЗ РФ. – 1997. – №12. – Ст.1383.
12. Авиационная энциклопедия / [гл. ред. Г.П. Свищев] – М.: "БРЭ", 1994. – 414 с.
13. Котов А.И., Советское воздушное право / А. И. Котов, Н. Н. Остроумов, М. М. Волков и др. [под общ. ред. Н. Н. Остроумова]. – Москва : Воздушный транспорт, 1990. – 279 с.